

- С.22.
3. Див.: Гадевосян Э.В. Словарь-справочник по социологии и политологии. – М.: Знание, 1996. – С.233-234.
  4. Рікер П. Толерантність, нетолерантність, неприйнятне // Рікер П. Навколо політики. – К.: «Д.Л.», 1999. – С.319.
  5. Рікер П. Толерантність, нетолерантність, неприйнятне // Рікер П. Навколо політики. – К.: «Д.Л.», 1999. – С.323.
  6. Цветков А.П. Полиэтнический и поликультурный Крым: проблемы, решения, перспективы // Вестник БАЕ. – 2002. – №1. – С.30.

Шилова Л.В.

ТВОРЧА СПАДЩИНА ЗАТИРКЕВИЧ-КАРПИНСЬКОЇ ЯК УТВЕРДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Історія українського театру багата на славні імена. Серед них є ім'я видатної української артистки Ганни Петрівни Затиркевич-Карпинської. Саме її покликання та її мистецтво були засобом слугування рідному народові, його культурі. Своїм талантом такі діячі сцени, як Затиркевич-Карпинська, пристрасно боролись за розвиток українського національного театру, відстоювали його реалізм, народність та ідейність. Артистка з сильним і оригінальним талантом лишила в історії українського театру яскравий слід. За амплу вона була характерною актрисою і на своєму поприщі створила цілу галерею самобутніх образів. На сцені Затиркевич-Карпинська вражала глядачів невимушеністю гри, досконалим знанням життя українського народу, вмінням глибоко правдиво його відтворювати. П. К. Саксаганський писав: «Старих пашекуватих бабів, сердитих свекрух та лайливих перекупок вона грала чудово», «нічого надуманого, все просто, природно».

Театр корифеїв, який мав щасливу долю мати в своїй трупі таку обдаровану артистку, був справжнім «народним» театром, який так щільно увійшов у свідомість народу, злився з ним воедино і тримався на ґрунті саме українського характеру, характерних рис українського народу, його моральних принципів. Очевидно, в тім є велика заслуга і Затиркевич-Карпинської, її значний внесок в історії українського театру полягає в тому, що у виконанні своїх ролей артистка припадала до животворного джерела народної мудрості, яка віками збереглася саме на селі й була міцно замішана на біблейських заповідях. Театр корифеїв був – акторський театр. Трупа багато мандрувала. Це вимагало постійного оновлення репертуару. Так, під час гастролей артистка перше створила образ Стехи в драмі Кропивницького «Глитай, або ж павук».

Цього ж року Ганна Петрівна виступає у ролі Прієски в драмі «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». Громадкість побачила, що в особі Затиркевич український театр придбав видатного художника сцени. Своїм мистецтвом вона уміла примусити глядача повірити, що в її грі відтворюється справжнє життя. «Глядач ладен забути, що він знаходиться у театрі, - писав один із сучасників актриси про гру Затиркевич-Карпинської, йому здається, що перед ним якимись чарами, розкрилася завіса, яка ховала справжню, неприкрашену дійсність». В амплу комедійних старух та жартівливих молодичь Ганна Петрівна створила галерею неперевершених образів; багато талановитих артисток наслідували її творчому почерку. Головною особливістю гри цієї видатної артистки була народність, соковитість, переконливість та простота у художньому показі життєвої правди на сцені. Ганна Петрівна полонила глядачів і колег акторів своєю зовнішньою і внутрішньою творчою привабливістю. Постає кремезної сільської молодичі, надзвичайно гарне обличчя, виключно дзвінкий компактний голос, специфічна для української селянської жінки мелодика мови, яка вільно невимушено лилася з багатющими інтонаціями, продиктованими внутрішніми колізіями ролі, хороша приваблива усмішка, сріблястий сміх та надзвичайно виразна міміка - все це при винятковому внутрішньому насиченні ролі часто робило актрису центром всієї вистави. Разом з тим у грі Ганни Петрівни не було й тіні того грубого шаржу, під виглядом якого рядові актриси іноді подають нібито реальне життя. У ролі Лимарихи у драмі «Лимерівна» П. Мирного артистка здобула суцільний тріумф. У переходах від грубого сварливого тону до ніжної ласки і в боротьбі, що відбувалася в серці Лимарихи між любов'ю до дочки і бажанням бачити її одруженою з багатим нелюбом, Затиркевич-Карпинська була надзвичайно яскрава й переконлива, приковувала до себе увагу всіх глядачів. Лимариха в її виконанні не тільки ласала до горілки баба, але й мати, яка гаряче любить свою дитину і дбає про її щастя, хоч і розуміє це щастя по своєму, вбачаючи його лише в багатстві. Її Лимериха мала прототипи, які актриса спостерігала в навколишньому житті. Найбільш її допомагало добре знання середовища свого сценічного образу, або фантазування про життя персонажу до появи на сцені (коротка біографія). Вивчаючи поведінку свого персонажу протягом усієї драми, вона одбирала в пам'яті найпотрібніше з її життєвих спостережень і поволі наповнювала роль щораз новими рисами та відповідними інтонаціями, аж поки в цілому не зажила багатограним, повнокровним життям цієї прекрасної ролі, яку дуже любила.

Творячи свої образи, Затиркевич-Карпинська завжди намагалася знайти для них людські риси. Навіть у такому образі як Риндичка в «По ревізії» М. Л. Кропивницького, що була центром всіх чуток і брехень на селі, з усіма сварилась та судилась, яку не можна переговорити і перелякати, навіть у цій клятій бабі Ганна Петрівна знаходила людські риси. Її Риндичка відхідлива, здатна забути сварку і навіть пожаліти суперницю. У сцені примирення Риндички Затиркевич-Карпинська завжди викликала бурю оплесків. При цьому артистка весь час лишалась на повному серйозі, не припускаючи найменшої вульгаризації. Своїм трактуванням ролі Риндички вона викривала тип темної сільської жінки, скаліченої тяжким життям. У соковитому виконанні Г. П. Затиркевич-Карпинської цей образ набував глибокого ідейного значення і звучав як протест

проти соціального ладу. Цю роль вона грала майже без гриму. Вона підв'язувала хусткою підборіддя, заплюшувала ліве око і так тримала його протягом усієї вистави. Барвіста народна мова з безліччю інтонаційних відтінків та переходів лилася в неї вільно, невимушено, непомітно переходячи з однієї теми на другу. Особливо захоплювала Затиркевич глядача у хоровій пісні «Во саду лі, в огороді пташечки поють», в яку вступала трохи пізніше – на слова «Ой там наші родителі, ой там наші приятелі...» і співала відкритим альтовим звуком (як часто співають баби на селі), перебиваючи своїм голосом загальний спів і викликаючи гомеричний сміх у залі. Своєю реалістичністю й тонкою філігранною розробкою образ Риндички у виконанні Затиркевич–Карпинської був одним із найкращих витворів артистки. А створення нею, позбавлені будь-якого шаржування і разом з тим надзвичайно повнокровний образ Фени Степанівни залишається навіть для сучасних виконавиць цієї ролі блискучим зразком. Виступаючи в характерних ролях, артистка завжди надавала іронічного і сатиричного забарвлення негативним персонажам. Цим самим вона зосереджувала увагу глядачів на негативних якостях створених образів сатиричне забарвлення, ущиплива іронія особливо яскраво позначились у її виконанні Гапки «Зайди голова» Кропивницького, Хіврі «Сорочинський ярмарок» за Гоголем та інші. Граючи негативних осіб артистка уміла знаходити в них і риси людяності. Ці риси доповнювали образ, підкреслювали думку про те, що людина від природи схильна до добра і краси, але її часто спотворюють умови життя, де панують власницькі інтереси. Як видатний артистці, Затиркевич першій довелося створювати сценічні портрети, властиві її творчому почерку: «Вона вийшла на цілину, - писав один із перших її біографів Уманов-Каплуновський, - і обробила її».

Цією цілиною були майже всі її ролі, зіграні в нових п'єсах, що в перше ставилися в трупах Кропивницького, Садовського, Сулова та інших. Під час виступів в 1890 році (в уже оновленій трупі) в Петербурзі Ганна Петрівна як більшість виконавців мала у виставі «Зайди голова» великий успіх. Працюючи згодом у різних трупах, вона часто обирала «Зайди голову» для своїх бенефісів. Не меншим успіхом користувалась артистка і в ролі молодиці Ганни у п'єсі «Дві сім'ї», хоч за своїм характером цей персонаж аж ніяк не нагадував попередніх образів, які доводилося їй грати. Ганна в п'єсі «Дві сім'ї», - це любляча мати, трудівниця селянка, завжди оточена турботами сільського життя. Цю роль Ганна Петрівна грала «просто, правдиво, з найвним гумором, сповненим правдою життя».

Відвідавши з трупою Кропивницького протягом 1891-1892 років Ростов, Одесу, Петербург, Варшаву, Затиркевич–Карпинська переходить до трупи Садовського, у якій в цей час зосереджуються значні мистецькі сили. Трупа мала свій хор і оркестр, яким керував відомий в ті часи музикант М. Васильєв. Вона могла ставити як драми, комедії, так і музичні п'єси. («Наталка Полтавка», «Сватання на Гончарівці», «Запорожець за Дунаєм», «Утоплена», «Вій» та ін.). Користувались успіхом у глядача п'єси Старицького. В них Затиркевич створила ряд яскравих, хвилюючих образів. Це Кулішевич «Талан», Секлета «За двома зайцями», Палажка-Московка «Ніч під Івана Купала», Степанида «Не так склалося, як жадалося», Твориша «Крути, та не перекручувай», Крушинська «Правда і кривда» та ін.

Довгі роки складних обставин: залишення трупи Садовського, повернення в трупу Кропивницького, гра в різноманітних акторських об'єднаннях, від'їзд з чоловіком на північний Урал та припинення роботи на деякий час, потім смерть чоловіка та повернення Затиркевич на сцену. Після переплетень долі доводилось і самі взяти на себе керівництво трупою, відвідувати з нею Чернігів, Конотоп, Кременчук, Олександрію. Варто відзначити, що з репертуару товариства Затиркевич одразу випадають комерційні вистави, та твори другорядних драматургів. Натомість на перший план висуваються твори класичного репертуару. В 1919 р. артистка входить в театральний колектив першого Державного народного театру під режисурою П. Саксаганського. В ці бурхливі часи громадянської війни, як і за молодих років Ганна Петрівна напружено працює над новими ролями, цікавиться театральним життям. Але після тяжких хвороб вона на деякий час залишає Київ і поселяється у селі Блошниця на Чернігівщині. Кілька років тому, а саме у 1921 році Ганна Петрівна Затиркевич–Карпинська померла.

Натхненна і невтомна праця цієї актриси є зразком для всіх діячів театру. Це була воістину народна артистка яка жила й творила для свого народу, для рідного мистецтва.

Одною з також пам'ятних ролей актриси є свекруха Ганна з вистави «Безталанна» І. Карпенко–Карого. Хо́да широка, тверда, голос низький, грубий, обличчя суворо – кам'яне, у вічі нікому не дивиться; якщо нема на кого гримати то сама собі щось під ніс бурмоче. Велике враження залишала актриса в цьому образі, вона мала на глядача найсильніший вплив. А саме: її щира й прониклива людяність, глибоко реалістична манера гри, багата техніка слова й жести, уміння перевтілюватися до таких меж, коли глядач забуває умовність і вку́пі з героєм сміється і плаче. Глибоко народний гумор її характерних ролей овіював кожен витвір артистки. Вона поетично узагальнювала характери і тому кожна, навіть епізодична роль ставала збірним образом, мистецьки, як кринична вода, «профільтрована» природним почуттям правди. Слух і зір артистки були у цьому відношенні бездоганним мірилом мистецького смаку і міри. Точність і лаконічність її сценічних шедеврів, які ніколи не знали шаржу чи фальшивої театральності, були доведені до надзвичайної досконалості. Ганна Петрівна з багатогранною різноманітністю відтворювала в галереї своїх образів риси українського національного характеру. Це було основою . корінням її творчості. Але цим не обмежувалось її мистецтво. З джерела її творчості випромінювалися хвилі надзвичайно гарячої і пристрасної людяності, що владно чарувала глядача.

В позитивних ролях вона викликала почуття якогось захоплюючого щастя від ствердження в людині людяного, а в негативних тужного болю і обурення за спотворення в людині людського. Це та риса, що властива видатним митцям, які, створюючи ролі, водночас робили їх надбанням вселюдської прогресивної, гуманістичної культури.

Затиркевич-Карпинська була блискучою комедійною артисткою і не мала суперниць щодо виконання жіночих комедійних ролей. До речі, Ганна Петрівна – одна з не багатьох українських артисток, яка ніколи не претендувала на молоді драматичні ролі. Вона все своє життя виконувала тільки характерні ролі бабів та молодичь. Яскрава зовнішність її характерних ролей була нерозривно зв'язана з внутрішнім життям людини. Тому та чи інша зовнішня характеристика мала внутрішнє, логічне, а не тільки зовнішнє, механічне обґрунтування.

Над ознаками зовнішньої характерності необхідно проробляти стільки ж складну роботу, як і над будь-якою внутрішньою рисою характеру героя. Зовнішню характерність треба довго тренувати, щоб зробити її звичною, природною даденому характеру. Безперечно, що сценічний образ не може виходити без того, щоб не добиватися його утворення шляхом складання рис внутрішньої і зовнішньої характерності. Чим більш тонкіше побудовано виконання, тим менш буде артист користуватися надмірними засобами костюму та гриму. У своїй викінченості кожний образ відрізняється якоюсь характерністю, тобто кожний актор повинен в силу свого спостереження, знайти характерні риси, інакше образ буде розчинятися, або артист у всіх ролях буде однаковим. Чим тонкіша майстерність артиста, тим тонші ті пристосування, якими він користується передаючи характерність.

Саме такою майстерністю володіла Затиркевич-Карпинська. Її творчий метод полягав у тому, що артистка не розчинялася, не зникала в ролях, а навпаки, кожному ролі наближала до своєї акторської індивідуальності, до свого голосу, своєї міміки, до своєї емоційності, надаючи в той же час кожній ролі якогось іншого внутрішнього психологічного забарвлення, іншої вдачі, іншого світовідчуження. Вона майже не змінювала гримом природних рис свого обличчя, але завдяки внутрішньому перевтіленню, кожний її образ був іншим. Наприклад, Стеха в «Назарі Стодолі», Мелашка в «Наймичці», Текля в «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» ніби одного віку і зовні не відрізняються від одної, але внутрішню суть людини – характер Ганна Петрівна виявила з безмежною яскравістю і життєвою правдивістю.

Особливо запам'яталася глядачу в її виконанні Текля. Зовні це була непогана собою пристаркувата дівуля недалекого розуму. З примітивними прийомами кокетування, яке виявлялося в міміці, в невловимому специфічному жесті, в подачі тексту з ледь помітним мовним дефектом. Все це робило Теклю смішною, комічною, але цей комізм був не вдаваний, не нарочитий, не зовнішній, а виникав з живої, правдивої органічності. Це давало змогу глядачам бачити не актрису, що вдає комічну особу, а обмежену людину – художньо відображений образ, який на все життя залишався в пам'яті глядачів і ставав взірцем для інших виконавців.

Творчий метод Ганни Петрівни обумовлювався почасти тим, що багато драматургів її сучасників, створили цілу галерею драматургічних образів, маючи на увазі індивідуальні якості артистки, яка буде втілювати ці образи на сцені. Так, у М. Старицького в п'єсі «Талан» з'являється персонаж – артистка Кулішевич, у «За двома зайцями» – Секлета Лимариха, у «Ой, не ходи, Грицю...» мати Марусі, у п'єсі Кропивницького «Зайдиголова» – Гапки, у «Двох сім'ях» – Настя та ін. Писав для Затиркевич і Карпенко-Карий: в п'єсі «Безталанна» це була Ганна, в «Чумаках» – Настя, в «Гандзі» – нянька в «Суєті» – мати і багато інших. Ганна Петрівна самою природою була щедро обдарована якоюсь принадною особливістю, яка з гіпнотичною силою привертала до неї увагу глядачів. Як тільки артистка з'являлася на сцені її чарівна усмішка і різні сірі очі ніби опромінювали все навколо якоюсь привабливістю, збуджували таке радісне почуття, що несила було йому не підкоритися. І тому, все що вона говорила на сцені, здавалося правдивим, переконливим і викликало почуття радісного задоволення.

Велика заслуга Г.П. Затиркевич-Карпинської перед українським театром у тому, що вона своїм талантом і копіткою працею над кожною роллю клала початок хорошій традиції реалістичного виконання багатьох сценічних образів українського класичного репертуару. Вона була школою для актрис молодшого покоління які, за відсутністю спеціальних навчальних театральних закладів, комплектувалися з любителів театру. Талант артистки Затиркевич-Карпинської був багатогранний, він не тільки підніс на високий рівень мистецтво українського народного театру, а й надихав його драматургів на створення повноцінних реалістичних характерів, які не втратили цікавості і пізнавальної вартості навіть і в наш час.

Сьогодні багато йдеться про національну ідею українського народу. Сама по собі ідея існувати не може. Під національною ідеєю розуміється самоусвідомлення нації, її повноліття і самодостатність, її самоповага і розвинуте почуття гідності на протигагу меншовартості. Національна ідея спонукає людей діяти з метою побудови добробуту, розвитку високого рівня національної культури та мистецтва то ін. Люди які мають потребу дбати про все це є носіями цієї ідеї. Тим часом, національна ідея в мистецтві не дорівнює тільки національній темі, славнозвісним рушникам і шароварами, вишневім садкам і трембітам. Вона об'ємніша, ширша, ніж просте звертання до власної історії чи навіть сьогодення. І саме театр як мистецька форма через емоції на інтелект, через образні структури і узагальнені взірці, через ефект співпереживання збуджує національну ідею в глядачах, навіює її і переконує, вкладає її у підсвідомість людей. Життя і творчість артистки українського театру Затиркевич-Карпинської, її невтомна праця, самовідданість, вірність українському мистецтву, її роль у розвитку театрального мистецтва на Україні важко переоцінити. Сценічна майстерність таких артистів як Затиркевич змогло витримати іспит часом внаслідок вияву його митцями високої громадської свідомості, стійкості, відданості національній ідеї та служіння своїм традиціям і культурі. Корифеї театру до яких відносяться А. Г. Затиркевич-Карпинська були на сам перед патріотами поборниками національної ідеї. У корифеїв, які виступали на хвилі національного відродження, пафосом творчості було пробудження в народі національної свідомості. Утверджуючи рідну мову, фольклор, свої традиції, духовність свого народу вони відкривали перед цілим світом красу і своєрідність етносу, домагалися визнання самого існування української нації. Велика Затиркевич-Карпинська була покликана долею зміцнювати, роз-

вивати і передавати наступним поколінням генетичну національну ідею. Історики і театрознавці оцінюють утвердження корифеями національної ідеї, їх піднесення національної свідомості народу засобами мистецтва іноді значно більшою ніж політичних діячів і публіцистів.

Джерела та література

1. Горчаков Н.М. Работа над спектаклем «Искусство». – М., 1956.
2. Дібровенко М. Г. П. Затиркевич-Карпинська. – Київ: Державне видат., 1956.
3. Корифеї українського театру. – К.: Мистецтво, 1982.
4. Саксаганський П. По шляху життя. – К., 1935.
5. Саксаганський П. Из пришлого украинского театра. - М. – Л., 1938.
6. Український театр. – №1. – 1994.
7. Український театр. – №3. – 1994.